

Andrzej URBAN

Wyższa Szkoła Policji, Szczytno

KSZTAŁTOWANIE PRZESTRZENI ANTYPRZESTĘPCZEJ

Streszczenie. Strategia Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) uznawana jest w świecie za narzędzie, które w połączeniu z innymi metodami jest w stanie skutecznie eliminować niepodane zjawiska, w tym przestępczość. CPTED może być wykorzystywane w różny sposób zarówno w przestrzeni wewnętrznej, jak i zewnętrznej oraz indywidualnych budynkach i całych osiedlach. Wśród doświadczeń związanych z kształtowaniem bezpiecznej przestrzeni z kilku ostatnich lat na szczególną uwagę zasługuje program policji holenderskiej „Policyjny znak jakości – bezpieczne mieszkanie”. Istotne z ekonomicznego punktu widzenia jest to, że włączenie CPTED już w stadium projektowania zapobiega konieczności dokonywania późniejszych, zwykle kosztownych zmian.

SHAPING THE CRIME PREVENTION SPACE

Summary. Crime Prevention Through Environmental Design Strategy (CPTED) is recognised worldwide as a tool which combined with other methods is able to successfully eliminate undesirable phenomena, including crime. CPTED can be used in different ways, outdoors, indoors, in individual buildings and whole housing estates. Among the latest experience related to crime prevention through environmental design particular attention should be drawn to the Dutch Police programme called “Police Quality Mark – Safe Flat”. From economic point of view, important is the fact that the strategy implemented already at the architectural design stage prevents later, usually expensive alterations from being made.

Przestępczość i jej skutki, strach przed staniem się ofiarą przestępstwa powoduje spadek jakości życia. Dlatego współcześnie coraz częściej zadajemy sobie pytanie, jak nie zostać ofiarą przestępstwa. Najlepszą drogą do tego celu jest zmniejszenie liczby popełnianych przestępstw. Oprócz ścigania i karania sprawców przestępstw można skutecznie zapobiegać ich powstawaniu. Właściwe wydaje się pytanie, kto powinien prowadzić działania profilaktyczne. Oczywiście przepisy narzucają obowiązek prowadzenia takich działań różnym

instytucjom¹, jednak włączenie się społeczeństwa w zapobieganie przestępczości staje się najskuteczniejszą metodą. Działania profilaktyczne powinno podejmować się w trzech płaszczyznach: sprawca, ofiara i miejsce. Płaszczyzny te tworzą tak zwany trójkąt kryminalny.

Rys. 1. Trójkąt kryminalny
Fig. 1. Crime triangle

Podejmując działania zapobiegawcze, powinno się zastanowić nad kierunkami działań wskazanych przez boki trójkąta kryminalnego:

- Po pierwsze - w kierunku sprawcy, którego należy zniechęcić do popełniania przestępstw. Można to czynić stosując surową karę. Surowość kary jednak nie jest czynnikiem najważniejszym. Dla skuteczności kary niezbędna jest jej nieuchronność i szybkość w egzekwowaniu.
- Po drugie - ofiara, którą powinno się szkolić. Szkolenie powinno obejmować całokształt zachowań, które mogą „utrudnić” działanie sprawcy. Do działań tych zaliczyć można chociażby zachęcanie do znakowania wartościowych przedmiotów, do deponowania ich w bankach lub przeznaczonych do tego kasach czy sejfach.
- Po trzecie – miejsce, które powinno utrudniać sprawcy dokonanie przestępstwa. Dobre oświetlenie terenu, odcięcie dróg dojazdu i odejścia sprawców, właściwa dyslokacja służb

¹ Przykładem może być art. 38 a ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, DzU Nr 91, poz. 578, z 1998 r., który zobowiązuje komisje bezpieczeństwa i porządku do przygotowania powiatowego programu zapobiegania przestępczości.

policyjnych i ochronnych (w miejscach zagrożonych) może być przeszkodą dla sprawców.²

Szczególnie interesująco przedstawiają się w różnych miejscach Europy i Stanach Zjednoczonych badania związane z właściwym ukształtowaniem miejsca. Strategia Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) uznawana jest aktualnie w świecie za narzędzie, które w połączeniu z innymi metodami jest w stanie skutecznie eliminować niepożądane zjawiska, w tym przestępczość. Możliwość popełniania przestępstw może być wyeliminowana lub ograniczona, jeśli fizyczne otoczenie zostanie zaprojektowane w taki sposób, aby sprzyjać zacieśnianiu więzi między mieszkańcami oraz zwiększać prawdopodobieństwo ujawnienia faktu dokonywania przestępstwa. Włączenie CPTED we wczesny proces projektowania zapobiega konieczności dokonywania późniejszych kosztownych zmian. Zapewnia możliwość lepszego korzystania z przestrzeni oraz wzmacnia pożądane relacje między obywatelami, które wykorzystywane są w procesie zapobiegania przestępczości. Strategia ta opiera się na następujących elementach:

- **naturalna obserwacja**; rozmieszczenie: urządzeń, oświetlenia, aktywności ludzkiej oraz usytuowania budynków, w taki sposób aby zwiększyć możliwość obserwowania tego, co się dzieje. Zwiększenie prawdopodobieństwa tego, że intruz zostanie zauważony,
- **kontrola dostępu**; rozmieszczenie wejść, wyjść, ogrodzenia, właściwe zaprojektowanie zieleni oraz innych elementów fizycznej przestrzeni wykorzystane mogą być do ograniczenia dostępu osób niepowołanych oraz zapewnienia poczucia bezpieczeństwa osobom uprawnionym. Limitowanie możliwości wejścia i wyjścia osiąga się poprzez właściwe rozmieszczenie, np. miejsc parkingowych, urządzeń, a także odpowiednie usytuowanie budynku oraz kanalizowanie ruchu pieszego i kołowego. Takie ukształtowanie otoczenia stwarza dodatkową możliwość obserwowania ludzi przez innych ludzi, co prowadzi do ograniczenia możliwości popełnienia przestępstwa,
- **wyodrębnienie terenu**; odpowiednie usytuowanie budynków, płotów, chodników, znaków i napisów, odpowiedniego koloru farby, ławek ulicznych, zaprojektowanie właściwej zieleni w celu ustanowienia jednoznacznej granicy informującej o przynależności danego terenu do kogoś i oddzielenie przestrzeni publicznej od niepublicznej (lub półpublicznej). Jasne określenie granicy umacnia przekonanie o przynależności obszaru do właściciela. Ludzie nabierają respektu dla cudzej własności, jeśli granica obszaru chronionego jest precyzyjnie zdefiniowana,
- **zarządzanie i konserwacja**; słaby stan techniczny lub niewłaściwe utrzymanie wyraża brak troski o własność i stwarza okazje do popełniania czynów zabronionych. Konieczność dokonywania konserwacji i napraw powinna być uwzględniona w procesie projektowania. Na przykład, sadzonki roślin powinny być dobrane z uwzględnieniem ich

² Szerzej B. Hołyst, Kryminologia, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa, J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, Kryminologia, Arche s. c., Gdańsk 1999.

postaci dorosłej – minimalizuje to potrzebę przycinania. Użycie materiałów dobrej jakości i odpornych na zniszczenie (oznaczanych czasem vandal proof) redukuje konieczność wykonywania dodatkowych czynności.

Wśród doświadczeń związanych z kształtowaniem bezpiecznej przestrzeni z kilku ostatnich lat na szczególną uwagę zasługuje program policji holenderskiej „Policijny znak jakości – bezpieczne mieszkanie”. Program ten zapoczątkowany w roku 1992, kiedy policjanci holenderscy zapoznali się z angielską koncepcją „Secured by Design”. W roku 1994 Holendrzy w rejonie Hollands Midden zapoczątkowali doświadczenia i badania związane z wpływem kształtowania przestrzeni na bezpieczeństwo. W efekcie doświadczeń opracowano katalog norm, których stosowanie pomaga zaprojektować bezpieczne osiedla, mieszkania itd. Warto zauważyć, że w latach 1994 - 1998 Holendrzy zrealizowali ponad 200 projektów, opierających się na założeniach programu policyjnego. Odnieśli przy tym wielki sukces, co spowodowało, że w roku 1999 doświadczenia z rejonu Hollands Midden zostały przeniesione na teren całej Holandii.

Warto skorzystać z doświadczeń holenderskich. Certyfikat policji holenderskiej można uzyskać, gdy projekt spełni wymagania w pięciu kategoriach: podstawowe wymagania urbanistyczne, przestrzeń publiczna, działki budowlane, budynek i mieszkanie. Dla każdej kategorii przygotowano specjalny katalog wymogów. Wymogi zostały podzielone na wymogi obowiązkowe oraz dodatkowe. Warunkiem uzyskania certyfikatu jest spełnienie wszystkich 23 wymagań obowiązkowych i 17 z 28 dodatkowych.

Wśród wymogów obowiązkowych jest między innymi wymóg oświetlenia przestrzeni publicznej. Wymóg ten narzuca warunki, jakie musi spełniać zarówno pod względem natężenia, rozproszenia światła, jak i odległości latarni od pnia drzewa. W efekcie tych zabiegów możliwe jest rozpoznanie twarzy przechodnia z odległości 4 metrów niezależnie od pory roku i pory doby.

Kolejnym obowiązkowym wymogiem jest tworzenie parkingów na wolnym powietrzu. Parkingi te muszą być oświetlone (natężenie i rozproszenie światła jest ściśle określone), dobrze oznakowane, ze ściśle wyznaczonymi miejscami do parkowania. Ważne jest to, że parking może zawierać maksymalnie 20 miejsc do parkowania. Widoczny jest z dwóch różnych miejsc, roślinność w okolicy nie przesłania widoczności. Jej wysokość w pobliżu parkingu określono na pół metra.

Innym wymogiem obowiązkowym jest wyposażenie ulic. Ławki, skrzynki pocztowe, przystanki komunikacji, kosze na śmieci powinny łączyć się w miarę możliwości w grupy. Przy czym grupy te powinny być widoczne co najmniej z dwóch mieszkań i oddalone od nich o minimum 15 metrów.

Wśród innych wymogów obowiązkowych są wielkość i podział na segmenty budynku, drzwi wejściowe do pomieszczeń wspólnych, piwnic, garaży oraz drzwi i okna prowadzące do mieszkań, garaż. Elementem obowiązkowym jest także czujnik dymu. Poniżej

przedstawiono komplet wymagań obowiązkowych i dodatkowych niezbędnych do uzyskania certyfikatu bezpieczeństwa policji holenderskiej:

1) Podstawowe wymogi urbanistyczne

- zróżnicowanie mieszkań (domów) (wymóg dodatkowy),
- wysokość budynków i skala (wymóg dodatkowy),
- połączenie z zabudowaniami znajdującymi się w sąsiedztwie (wymóg dodatkowy),
- drogi dojazdowe do osiedla (wymóg dodatkowy),
- trasy ruchu powolnego (wymóg dodatkowy),
- wytyczanie działek budowlanych a ścieżki za budynkami (wymóg dodatkowy),
- rekreacja i tereny zielone (wymóg dodatkowy),
- centrum handlowo-usługowe (wymóg dodatkowy),
- obiekty użyteczności publicznej (wymóg dodatkowy),
- centra dzielnicowe i osiedlowe (wymóg dodatkowy).

2) Przestrzeń publiczna

- oświetlenie w miejscach publicznych (wymóg podstawowy),
- parkowanie na wolnym powietrzu (wymóg podstawowy),
- ogólnodostępny garaż parkingowy (wymóg dodatkowy),
- możliwości parkowania rowerów (wymóg dodatkowy),
- tunele i przejścia podziemne (wymóg dodatkowy),
- przystanki komunikacji publicznej (wymóg dodatkowy),
- tereny wewnętrzne (wymóg dodatkowy),
- wyposażenie ulic (wymóg podstawowy),
- obiekty młodzieżowe (wymóg dodatkowy),
- mury/powierzchnie/ściany; antygraffiti (wymóg dodatkowy),
- plan administrowania i zarządzania przestrzenią oraz nadzór (wymóg dodatkowy).

3) Działki budowlane

- wytyczanie działek budowlanych a usytuowanie domów jednorodzinnych (wymóg dodatkowy),
- wytyczanie działek budowlanych a usytuowanie budynków mieszkalnych (wymóg dodatkowy),
- ogródki przed domami i obok domów (wymóg dodatkowy),
- ścieżki za budynkami (wymóg podstawowy),
- elementy rozgraniczające działki budowlane (wymóg podstawowy),
- kompleks pomieszczeń gospodarczych, komórek lub garaży prywatnych; lokalizacja (wymóg podstawowy).

4) Budynek

- budynek mieszkalny; wielkość i podział na segmenty (wymóg podstawowy),
- balkony (wymóg dodatkowy),
- wejście do budynku mieszkalnego (wymóg podstawowy),
- drzwi (wejściowe) do pomieszczeń wspólnych (wymóg podstawowy),
- oświetlenie w pomieszczeniach wspólnych (wymóg podstawowy),
- winda (wymóg podstawowy),
- wspólny kompleks pomieszczeń gospodarczych: dostęp i wielkość (wymóg podstawowy),
- pomieszczenie gospodarcze; drzwi (wymóg podstawowy),
- pomieszczenie gospodarcze; okna (wymóg podstawowy),
- pomieszczenie wspólne dla rowerów (wymóg dodatkowy),
- garaż parkingowy (w budynku mieszkalnym),
- pomieszczenia w budynku mieszkalnym (wymóg dodatkowy),
- mury/powierzchnie/ściany; antygraffiti (wymóg dodatkowy),
- plan administrowania i zarządzania oraz nadzór nad budynkiem mieszkalny (wymóg dodatkowy).

5) Mieszkanie / dom

- widok na przestrzeń publiczną,
- wejście; widoczność i oświetlenie,
- możliwość wejścia na budynek,
- drzwi; zabezpieczenie przed włamaniem,
- okna i otwory wentylacyjne; zabezpieczenie przed włamaniem,
- świetliki w kształcie kopułki; zabezpieczenie przed włamaniem,
- pomieszczenie gospodarcze, komórka lub garaż; okna, drzwi i oświetlenie,
- czujnik dymu,
- urządzenia alarmowe,
- informacja i komunikacja.

Holendrzy wykorzystują przedstawione wyżej wymogi do projektowania bezpiecznych mieszkań, budynków oraz całych osiedli. Badania przeprowadzone w rejonie Hollands Midden udowodniły, że przestępczość w „zaprojektowanych bezpiecznie osiedlach” (na podstawie wymogów potrzebnych do uzyskania certyfikatu) spada o rząd wielkości w porównaniu do innych osiedli. Średnie bowiem zagrożenie włamaniami w rejonie Hollands Midden wynosiło 20 włamań na 1000 mieszkań, czyli 2%. W zaprojektowanych zgodnie z wymogami osiedlach zagrożenie włamaniami spadało do 1%, czyli 1 włamanie na 1000 mieszkań. Warto zauważyć, że także liczba przestępstw w innych kategoriach znacząco zmalała. Te dane statystyczne jednak nie pokazują w pełni sukcesu, jaki zanotowali Holendrzy, gdyż nie tylko poziom przestępczości zmniejszył się, ale także poziom strachu

przed staniem się ofiarą przestępstwa. Aż 90% ankietowanych mieszkańców zamieszkujących w osiedlach posiadających policyjny certyfikat zgadza się ze stwierdzeniem, że certyfikat ten daje poczucie bezpieczeństwa. Aż 75% ankietowanych stwierdziło, że w przypadku zmiany miejsca zamieszkania poszukiwać będzie mieszkania, które posiada certyfikat. To bardzo ważny wynik na rynku holenderskim, bowiem Holendrzy bardzo często zmieniają miejsce zamieszkania. Jednocześnie 66% osób godzi się z koniecznością poniesienia dodatkowych kosztów na otrzymanie certyfikatu³.

Doświadczenia holenderskie próbowano wykorzystać w Polsce. Z przeprowadzonego w warunkach małego miasta (Szczytno) eksperymentu⁴ wynika, że nawet zmiany dokonane w obiekcie istniejącym, bez angażowania znacznych środków, mogą dać efekt w postaci poprawy stanu bezpieczeństwa, ale również wymierne oszczędności związane z brakiem aktów wandalizmu i związanych z tymi aktami koniecznymi naprawami. Teren przedszkola był istotnie niszczone w godzinach wieczorowo – nocnych. Stwierdzono istnienie problemu dewastacji infrastruktury zewnętrznej przedszkola, zaśmiecania terenu, niszczenia elewacji (graffiti), ogrodzenia, oraz elementów wyposażenia placu zabaw. Zdarzenia, które miały miejsce na terenie przedszkola, świadczą także o tym, że ogrodzony teren przedszkola staje się miejscem gromadzenia młodzieży spożywającej alkohol (pozostawione opakowania po alkoholu) oraz miejscem popełniania przestępstw i wykroczeń (kradzież metali kolorowych i niszczenie mienia). Wszystkie te zjawiska przyczyniają się do powstania zagrożenia obiektu przedszkola oraz jego infrastruktury zewnętrznej i mogą prowadzić do powstania poważniejszych zagrożeń, na przykład włamań. O skali zagrożenia świadczyć mogą tak spektakularne przypadki łamania norm prawnych, jak kradzież aluminiowych pokryw latarni oświetlających teren przedszkola. Sprawca w ciągu tylko jednej nocy wspiął się na kilkanaście latarni i skradł obudowy. Innym przykładem było wykorzystywanie terenu przedszkola do usuwania izolacji z przewodów elektrycznych skradzionych w innym miejscu. Rocznie notowano kilkanaście do kilkudziesięciu przypadków łamania norm społecznych.

Podejmowane działania dyrekcji przedszkola (wnioski o pomoc do Policji i straży miejskiej, naprawy ogrodzenia i oświetlenia terenu) nie przynosiły spodziewanego efektu. Stanowiły bieżącą eliminację skutków niż usuwanie przyczyn tych zdarzeń.

Usytuowanie przedszkola oraz otaczający teren stwarzały dogodne warunki do niekontrolowanego gromadzenia się młodzieży. Oprócz usytuowania, problem stanowiła wybujała roślinność i niedostateczne oświetlenie, uniemożliwiające obserwację terenu z zewnątrz. Obfita roślinność stwarzała niewątpliwie przyjazną i miłą atmosferę, lecz

³ Przedstawione wymogi niezbędne do uzyskania policyjnego certyfikatu znaku jakości „Bezpieczne mieszkanie” opisane są szczegółowo w Politie Keurmerk Veilig Wonen, maj 1998, Rada ds. Eksperymentów w zakresie Budownictwa mieszkaniowego(SEV) / Punkt Informacyjny „Bezpieczne Mieszkanie oraz Nico van Ooik „Prewencja kryminalna w projektowaniu przestrzeni”, III międzynarodowe warsztaty samorządowe poświęcone zapobieganiu przestępczości, Kraków 2000.

⁴ Szerzej R. Głowacki, K. Łojek, A. Urban, Rewitalizacja przestrzeni fizycznej jako narzędzie zapobiegania przestępczości, Szczytno 2005.

ze względu na utrudnianie obserwacji terenu przedszkola z zewnątrz przyczyniała się do zwiększenia jego atrakcyjności dla młodych ludzi chcących uniknąć kontroli osób dorosłych. Zieleń stanowiąca barierę powodowała odizolowanie terenu i wyłączenie kontroli społecznej. „Zielona bariera” stanowiła również przeszkodę w sprawowaniu właściwego nadzoru przez Policję (służby patrolowe i dzielnicowych) oraz straż miejską – służby te nie były w stanie obserwować, co się dzieje na terenie przedszkola. Zniszczone ogrodzenie oraz otwarte bramy ułatwiały niekontrolowany dostęp na teren przedszkola. Zdewastowany, zaniedbany oraz źle oświetlony teren stwarzał pozory braku gospodarza, prowokując młodzież do zbyt swobodnego zachowania, aktów wandalizmu i drobnych kradzieży. Ponadto, brak jakiegokolwiek dozoru po godzinach otwarcia przedszkola stwarzał warunki, w których osoby przebywające na terenie przedszkola czuły się całkowicie bezpiecznie – wiedziały bowiem, że nikt ich nie zobaczy i nie będzie niepokoił.

Poniższe zdjęcia obrazują proces rewitalizacji terenu przedszkola.

Rok 2002

Rok 2004

Rys. 2. Rewitalizacja przestrzeni fizycznej jako narzędzie zapobiegania przestępczości, Szczytno 2005. (fot. A. Głowacki, K. Łojek, A. Urban)
Fig. 2. Revitalisation of physical space as the tool of crime prevention, Szczytno 2005.

Rok 2002

Rok 2004

Rys. 3. Zdjęcia R. Głowacki, K. Łojek, A. Urban, Rewitalizacja przestrzeni fizycznej jako narzędzie zapobiegania przestępczości, Szczytno 2005

Fig. 3. Revitalisation of physical space as the tool of crime prevention, Szczytno 2005.

Rok 2002

Rok 2004

Rys. 4. Rewitalizacja przestrzeni fizycznej jako narzędzie zapobiegania przestępczości, Szczytno 2005
Fig. 4. Revitalisation of physical space as the tool of crime prevention, Szczytno 2005 (R. Głowacki,
K. Łojek, A. Urban)

W efekcie wprowadzonych w roku 2002 zmian na terenie przedszkola w ciągu kilku następnych lat zanotowano jedną kradzież. Stwierdzić należy, że eksperyment potwierdził, że odpowiednie ukształtowanie przestrzeni może znacząco obniżyć aktywność przestępców. Możliwość obserwacji zmniejsza liczbę tak zwanych okazji przestępczych, a także zwiększa aktywność ludzi przebywających w pobliżu, którzy stają się „społecznymi oczyma”, zwiększając nadzór społeczny nad terenem. Teren poprzez wprowadzone zmiany przestał być atrakcyjny dla młodych ludzi, których zachowanie mogło być kontrolowane z położonych w okolicy przedszkola domów. Przestał być atrakcyjny dla przestępców, bowiem znacząco zwiększyła się możliwość obserwacji terenu, zwiększając ryzyko zatrzymania podczas popełnianego przestępstwa. Tren poprzez możliwość jego obserwacji stał się bardziej atrakcyjny dla dzieci i ich rodziców. Wpływ na obniżenie zagrożenia przestępczością miała nie tylko zmiana ukształtowania przestrzeni, ale także olbrzymia praca wykonana przez dzielnicowego, który tłumaczył, czemu eksperyment ma służyć i jak zachować się w określonej sytuacji. Pamiętać należy, że właściwe ukształtowanie przestrzeni jest tylko jednym z wielu narzędzi prowadzącym do celu, jakim jest zwiększenie bezpieczeństwa oraz włączenie się obywateli w zapobieganie przestępczości. Nie chodzi tu o zatrzymywanie przestępców, a jedynie o telefon informujący odpowiednie służby o popełnianym właśnie przestępstwie lub złamaniu normy społecznej.

LITERATURA

1. Newman O.: *Defensible Space*. New York 1973.
2. Jacobs J.: *The Death and Life of Great American Cities*. New York 1961.
3. Szczepański M. S.: *Procesy planowe i życiowe w czterech miastach Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego – charakterystyka obszarów badawczych w K. Wódcz – (red.), Przestrzeń wielkiego miasta w perspektywie badań nad planowaniem i żywiołowością, Uniwersytet Śląski, Katowice 1991.*
4. Politie Keurmerk Veilig Wonen, Rada ds. Eksperymentów w zakresie Budownictwa mieszkaniowego (SEV)/Punkt Informacyjny „Bezpieczne Mieszkanie”, 1998.
5. Kelling G. L., Coles C. M.: *Wybite szyby. Jak zwalczyć przestępczość i przywrócić ład w najbliższym otoczeniu*. Poznań 2000.
6. Głowacki R., Łojek K., Urban A.: *Rewitalizacja przestrzeni fizycznej jako narzędzie zapobiegania przestępczości*. Szczytno 2005.
7. Kuo F. E., Sullivan W. C.: *Environment and crime in the inner city. Does vegetation reduce crime? Environment and Behavior, Vol. 33, no. 3, 2001.*